

HIS-HAYAJON GAPLARNING PRAGMATIK ASOSLARI

Madirimova Dildora Rajabbayevna

Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti magistrant

Orcid: 009-0009-4622-7634

Email: dilya0210adil23@gmail.com

+99895 047 77 11

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 30.01.2026

Revised: 31.01.2026

Accepted: 01.02.2026

KALIT SO'ZLAR:

pragmatika, his-hayajon
gaplar, emotsionallik, nutq akti,
diskurs, kommunikativ maqsad.

Mazkur maqolada his-hayajon
gaplarning pragmatik xususiyatlari,
ularning nutq jarayonidagi kommunikativ
vazifalari hamda kontekst bilan bog'liq
ma'nolarining shakllanishi tahlil qilinadi.
His-hayajon gaplar til tizimida
so'zlovchining ichki kechinmalari,
emotsional holati va subyektiv
munosabatini ifodalovchi muhim vosita
sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida
pragmatika, nutq aktlari nazariyasi hamda
diskurs tahlili yondashuvlari asosida his-
hayajon gaplarning lingvistik va
nolingvistik omillar bilan aloqasi ochib
beriladi

Kirish. Til inson tafakkuri va hissiy olamini ifodalovchi eng muhim ijtimoiy hodisalardan biridir. Nutq jarayonida faqat axborot uzatish emas, balki so'zlovchining kayfiyati, munosabati, ichki kechinmalari ham namoyon bo'ladi. Ana shu jihatdan his-hayajon gaplar tilshunoslikda alohida ahamiyat kasb etadi. Ular orqali so'zlovchi o'z hissiy holatini bevosita yoki bilvosita tarzda ifodalaydi.

An'anaviy sintaktik tadqiqotlarda gaplar asosan tuzilishi va grammatik belgilariga ko'ra o'rganilgan bo'lsa, zamonaviy tilshunoslikda ularning pragmatik jihatlari tobora dolzarb bo'lib bormoqda. His-hayajon gaplar aynan pragmatik tahlilni talab qiladigan birliklar

sirasiga kiradi, chunki ularning asosiy ma'nosi kontekst, vaziyat va nutq ishtirokchilariga bog'liq holda yuzaga chiqadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — his-hayajon gaplarning pragmatik asoslarini yoritish, ularning nutqiy muloqotdagi o'rni va vazifalarini aniqlashdan iborat.

His-hayajon gaplar tushunchasi va ularning umumiy tavsifi. His-hayajon gaplar so'zlovchining quvonch, hayrat, g'azab, qo'rquv, achinish, afsus kabi emotsional holatlarini ifodalovchi gaplar hisoblanadi. Bu turdagi gaplar ko'pincha undov intonatsiyasi bilan aytiladi va sintaktik jihatdan to'liq yoki to'liqsiz shaklda bo'lishi mumkin.

Pragmatika va hi-hayajon gaplar munosabati. Pragmatika til birliklarining real nutq jarayonida qo'llanishini, ularning so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabatga ta'sirini o'rganadi. His-hayajon gaplar pragmatikaning markaziy obyektlaridan biri bo'lib, ular orqali so'zlovchining kommunikativ niyati yaqqol namoyon bo'ladi.

His-hayajon gaplarning pragmatik ma'nosi ko'pincha yashirin bo'lib, u kontekst orqali ochiladi. Masalan, bir xil gap turli vaziyatlarda turlicha ma'no kasb etishi mumkin. Qanday ajoyib! jumlasini samimiy quvonchni ham, kinoyaviy munosabatni ham ifodalashi ehtimoldan xoli emas.

Shu bois his-hayajon gaplarni pragmatik jihatdan tahlil qilishda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- nutq vaziyati;
- so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabat;
- intonatsiya va ohang;
- ijtimoiy va madaniy kontekst.

Masalan: Voy, qanday go'zal manzara! yoki Eh, vaqt qanchalik tez o'tmoqda! kabi gaplarda axborotdan ko'ra emotsional baho ustuvorlik qiladi. Shuning uchun ham his-hayajon gaplarning mazmuni faqat grammatik tuzilma bilan emas, balki intonatsiya, ohang, nutq vaziyati orqali to'liq anglashiladi. Bu gaplar kommunikativ maqsadiga ko'ra tinglovchiga ta'sir ko'rsatish, muayyan hissiy holatni ulashish yoki munosabat bildirish vazifasini bajaradi.

His-hayajon gaplarning nutq aktlari nazariyasidagi o'rni. Nutq aktlari nazariyasiga ko'ra, har bir gap ma'lum bir amalni bajaradi. His-hayajon gaplar asosan ekspressiv nutq aktlari tarkibiga kiradi. Ekspressiv aktlar so'zlovchining psixologik holatini ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan, Afsus! yoki Zo'r! kabi birliklar axborot berishdan ko'ra, baholash va emotsional munosabatni ifodalaydi. Bunda lokutiv mazmun ikkinchi darajaga tushib, illokutiv kuch asosiy ahamiyat kasb etadi. His-hayajon gaplar orqali so'zlovchi tinglovchini muayyan ruhiy holatga keltirish, hamdardlik uyg'otish yoki hayratlantirishni ko'zlaydi. Bu esa ularning pragmatik ta'sirchanligini oshiradi.

Diskurs va kontekstda his-hayajon gaplar. Diskurs tahlili nuqtayi nazaridan his-hayajon gaplar muloqotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular dialogik nutqda suhbatning emotsional fonini belgilaydi va muloqotning davomiyligiga ta'sir ko'rsatadi. Badiiy matnlarda his-hayajon gaplar qahramonlarning ichki kechinmalarini ochib berishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Og'zaki nutqda esa ular tabiiylik va samimiylikni ta'minlaydi.

Kontekst o'zgargan sari his-hayajon gaplarning pragmatik talqini ham o'zgaradi. Shu sababli ularni izolyatsiyada emas, balki umumiy nutq jarayonida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

His-hayajon gaplarning ijtimoiy-pragmatik xususiyatlari. His-hayajon gaplarning qo'llanilishi ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog'liq. So'zlovchining yoshi, mavqei, madaniy saviyasi va tinglovchi bilan munosabati bu gaplarning shakli va intensivligiga ta'sir etadi.

Masalan, rasmiy muloqotda his-hayajon gaplar cheklangan holda qo'llanilsa, norasmiy suhbatlarda ular keng tarqalgan bo'ladi. Bu holat pragmatik me'yor tushunchasi bilan izohlanadi.

Xulosa. His-hayajon gaplar tilning pragmatik imkoniyatlarini yaqqol namoyon etuvchi birliklar hisoblanadi. Ular orqali so'zlovchi o'z hissiy holatini, munosabatini va kommunikativ niyatini ifodalaydi. His-hayajon gaplarning mazmuni faqat grammatik tuzilma bilan emas, balki kontekst, intonatsiya va nutq vaziyati bilan belgilanadi. Mazkur maqolada his-hayajon gaplarning pragmatik asoslari yoritilib, ularning nutq aktlari va diskurs doirasidagi o'rni tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari ushbu gap turini yanada chuqurroq o'rganishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Levinson S. Pragmatics. Cambridge University Press.
2. Austin J. How to Do Things with Words. Oxford University Press.

-
3. Searle J. Speech Acts. Cambridge University Press.
 4. O‘zbek tilshunosligiga oid ilmiy maqolalar va darsliklar.

